

Geachte heren Buma, Bontenbal en Jetten,

Namens de jonge boeren en tuinders van Nederland danken wij u voor de mogelijkheid om ons geluid te laten horen. In deze inbreng schetsen wij wat er volgens ons nodig is voor een duurzaam, sterk en toekomstbestendig [Voedselcluster](#).

De Nederlandse land- en tuinbouw staat op een kruispunt. Ruimtelijke claims en strengere milieueisen zetten de sector onder druk. Al zes jaar ontbreekt duidelijkheid en ondersteunend beleid, waardoor investeringen stilvallen en opvolging verdwijnt. Nederland van het stikstofslot halen is één, jonge boeren behouden twee. Uw keuzes bepalen of er over 15 jaar nog ondernemers zijn die ons voedsel produceren.

De meerwaarde van een krachtig agrofoodcluster

- Samenwerking: overheid, bedrijfsleven en ondernemers in een duurzaam ecosysteem.
- Innovatie & robuuste ketens: koploperschap in duurzame producten en waardeketens, met balans in investeringen, winsten en risico's.
- Leefomgeving & verbinding: versterking van werkgelegenheid, biodiversiteit en een aantrekkelijk platteland, ondersteund door transparantie en educatie voor meer draagvlak.
- Voedselzekerheid & geopolitiek: veilige en gezonde voeding op alle niveaus, met een versterkte positie van Nederland en de EU.

Voor deze functies zijn heldere keuzes nodig. Dit hebben we opgeschreven in drie delen:

- Structuurbeleid voor blijvers en wijkers.
- Stikstof: drie urgente vraagstukken.
- Uitvoeringskracht: zodat afspraken ook werken in de praktijk.

Het belang van beleid voor blijvers en wijkers

Jonge boeren en tuinders staan klaar om hun schouders onder de gevraagde verandering te zetten, maar kunnen dit alleen wanneer zij niet aan het onmogelijke worden gehouden. Zij hebben behoefte aan heldere keuzes en stevige ondersteuning om de veranderingen daadwerkelijk te kunnen dragen. Ondersteuning betekent niet alleen financiële en juridische randvoorwaarden, maar ook begeleiding en investeringszekerheid. Dit geheel duiden wij als structuurbeleid: een samenhangend pakket dat perspectief biedt voor zowel blijvers, die hun bedrijf toekomstbestendig willen doorontwikkelen, als wijkers, die op een zorgvuldige manier willen stoppen. Zo ontstaat duidelijkheid en houvast voor iedere ondernemer, ongeacht de richting die hij of zij kiest. In de onderstaande vier punten laten we zien wat voor ons als jonge boeren en tuinder betreft onderwerpen zijn waarbinnen de formatie een richting aan gegeven moet worden.

1. Keuzes in milieugebruiksruimte

De keuze voor doelsturing op thema's als nutriënten, gewasbeschermingsmiddelen en broeikasgassen is gemaakt, maar de invulling van stimulatie, sturing en indicatoren ontbreekt nog. Voor jonge boeren en tuinders is het cruciaal te weten wat de opgave op bedrijfsniveau betekent, en welke milieugebruiksruimte zij dus in mogen vullen. Alleen door deze keuzes vast te leggen ontstaat een consistent en voorspelbaar beleid dat investeringszekerheid biedt en de landbouw toekomstbestendig maakt binnen ecologische randvoorwaarden.

- Onze oproep: maak keuzes in de verdeling van de milieugebruiksruimte tussen diverse sectoren.
- Onze oproep: kies indicatoren voor doelsturing en geef invulling aan de mate van stimulatie en sturing.

Bij de verdeling van milieugebruiksruimte is het van belang dat lasten niet worden afgewenteld van het ene thema op het andere of van sector op sector. Een reductieopgave voor nutriënten mag niet leiden tot extra druk bij gewasbeschermingsmiddelen of broeikasgassen, en vice versa. Afwenteling tussen thema's ondermijnt de samenhang en maakt verduurzaming voor boeren onnodig complex. Een eerlijke verdeling vraagt om integrale afspraken, waarbij alle thema's in balans worden aangepakt en de totale milieudruk daadwerkelijk daalt.

- Onze oproep: leg vast hoe afwenteling tussen thema's en sectoren wordt voorkomen en maak keuzes die zorgen voor een samenhangende en evenwichtige verdeling van de milieugebruiksruimte.

2. Keuzes in fysieke (maatschappelijke) ruimte

De verdeling van de fysieke ruimte in Nederland vraagt om duidelijke en langjarige keuzes binnen de Nota Ruimte. Als landbouw milieugebruiksruimte toegewezen krijgt, moet er ook geborgde fysieke ruimte zijn waar deze activiteiten daadwerkelijk kunnen plaatsvinden. Binnen die keuzes dienen de verschillende opgaven rond geur, dierenwelzijn, emissies en het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen integraal en samenhangend te worden opgepakt. Daarbij is het van belang dat er duidelijkheid en perspectief ontstaat voor iedere ondernemer, ongeacht zijn of haar locatie, maar ook rekening houdend met de specifieke omstandigheden die per gebied verschillen. Zo wordt geborgd dat landbouw overal in Nederland duurzaam kan functioneren binnen ecologische en maatschappelijke randvoorwaarden.

- Onze oproep: leg vast dat land- en tuinbouw structureel ruimte krijgt binnen de Nota Ruimte, met heldere en consistente kaders voor geur, dierenwelzijn, emissies en het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen. Boeren en tuinders weten waar zij duurzaam kunnen produceren. Al deze kaders moeten ertoe leiden dat de land- en tuinbouw haar meerwaarde kan blijven realiseren en doorontwikkelen.

3. Keuzes in fiscaliteit en financierbaarheid

Voor jonge agrarische ondernemers is toegang tot financiering en aantrekkelijke fiscale regelingen essentieel in de fase van bedrijfsovername en in de jaren daarna. Zonder deze steun stopt de verjonging van de sector en verdwijnen investeringen in innovatie en verduurzaming. Behoud van regelingen zoals de Bedrijfsopvolgingsregeling (BOR), Vestigingssteun, MIA/Vamil en de Landbouwvrijstelling zijn van groot belang. Deze instrumenten maken het mogelijk dat jonge boeren bedrijven kunnen overnemen en investeren in verduurzaming. Daarnaast is het belangrijk dat de extensiverings regeling, die op initiatief van de sector is ontwikkeld, wordt voortgezet.

Het is belangrijk om fiscale regelingen te ontwikkelen voor stoppende boeren, zodat er beweging in de sector ontstaat: ondernemers die willen stoppen krijgen perspectief, terwijl blijvers ruimte krijgen om toekomstgericht te investeren. Deze regelingen moeten erop gericht zijn dat het aantrekkelijk wordt om daadwerkelijk het bedrijf te staken en afstand te doen van grond of zelfs gebouwen.

- Onze oproep: borg deze regelingen in het regeerakkoord en zorg voor langjarige zekerheid. Alleen zo ontstaat er een dynamische, duurzame landbouwsector waarin jonge ondernemers durven te investeren.

4. Keuzes in concurrentiepositie

De Nederlandse land- en tuinbouw opereert in een internationale markt waarin het gelijke speelveld steeds meer onder druk staat. De invulling van het nieuwe Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) en de keuzes rond handelsverdragen bepalen in hoge mate of onze ondernemers kunnen blijven concurreren.

Het is essentieel dat Nederland zich in Brussel inzet voor een GLB dat niet alleen duurzaamheidsdoelen ondersteunt, maar ook zorgt voor een eerlijke positie van Nederlandse boeren ten opzichte van de landbouw in andere lidstaten. Tegelijk moeten we kritisch blijven kijken naar de effecten van handelsverdragen met landen buiten de EU: welke voorwaarden stellen we aan importproducten, en hoe voorkomen we dat onze ondernemers worden weggedrukt door goedkopere producten die niet aan Europese standaarden voldoen?

Daarnaast beschikt Nederland over een uniek innovatie- en R&D-cluster in land- en tuinbouw. Dit ecosysteem van kennisinstellingen, bedrijven en praktijknetwerken zorgt ervoor dat Nederland wereldwijd voorop loopt in duurzame en efficiënte productie. Het is van strategisch belang dat Nederland dit cluster actief verdedigt in Europa en erin blijft investeren, zodat onze sector haar koploperpositie behoudt.

- Onze oproep: borg in het regeerakkoord dat Nederland kiest voor een sterke concurrentiepositie van de land- en tuinbouw. Dat betekent: een GLB dat het gelijke speelveld bewaakt, handelsafspraken die duurzaamheid en voedselveiligheid wereldwijd stimuleren, en structurele steun voor het innovatiecluster dat onze sector toekomstbestendig maakt.

Het belang van vergunningverlening voor verduurzaming op het gebied van stikstof

Stikstof vraagt een oplossing voor drie samenhangende onderdelen. Deze drie onderdelen sluiten aan bij het [Bouwstenendocument Landbouw](#) welke eerder dit jaar door IPO, UvW, VNG, LTO en NAKJ is opgesteld. Per punt gaan we in op wat we van u vragen en waarom. Op onderdelen geeft deze uitleg meer invulling en context dan het bouwstenendocument. Dit betreft enkel invulling vanuit de jonge boer en tuinder in Nederland.

1. Emissiereductiedoelen per sector en diersoort met wettelijke normen op bedrijfsniveau.

Het kabinet stelt per sector (landbouw, industrie, mobiliteit) emissiereductiedoelen vast ten opzichte van 2019. Binnen de landbouw gelden aparte doelen voor de verschillende diersoorten. Voor iedere diersoort gelden wettelijke, absolute emissienormen op dierniveau welke worden vastgelegd in de wet. Bedrijven die in 2035 op of onder de norm zitten, krijgen geen sancties; wie erboven zit, wordt gehandhaafd. Tot 2035 ligt de focus op stimulering. Voortgang wordt gevolgd via een stoffenbalans die ruimte biedt voor maatwerk en innovatie. Ontwikkelruimte ontstaat pas wanneer de sectorale reductiedoelen zijn behaald; tot dat moment is doorgroei op bedrijfsniveau uitsluitend mogelijk via interne saldering of externe saldering binnen de eigen sector.

- Uniforme normen per diersoort verlagen de stikstofdeken landelijk; een dier in Friesland krijg dezelfde norm als in Brabant
- Doorvertaling naar bedrijfsniveau is hierdoor eenvoudig en belooft ondernemers die al eerder reduceerden.
- Referentiejaar 2019 zorgt ervoor dat alle activiteiten meetellen, inclusief PAS-melders en interimmers.
- Wettelijke emissienormen per dier maken handhaving mogelijk. Ontwikkelperspectief blijft via aankoop van dierrechten binnen bestaande NB-vergunning. Bedrijven die in 2035 niet voldoen, kopen rechten bij of verminderen dieren.
- De drie grootste sectoren (melkvee, varkens, pluimvee) zijn begrensd via dier- en fosfaatrechten. Zo wordt groei van de veestapel voorkomen.

2. Natuurherstelmaatregelen en emissiereductie i.r.t. het additionaliteitsvereiste

Het kabinet formuleert samen met IPO een heldere, juridisch houdbare definitie van additionaliteit en borgt deze in het stikstofbeleid. Provincies bepalen per Natura 2000-gebied of hieraan is voldaan; zo niet, dan volgen aanvullende gebiedsmaatregelen naast de generieke aanpak. Deze maatregelen omvatten natuurherstel en gerichte emissiereductie rondom stikstofgevoelige natuur, via vrijwillige of wettelijke herverkaveling, opkoop, verplaatsing, extensivering en innovatie.

- Vergunningverlening is noodzakelijk om bedrijven in staat te stellen emissies te reduceren. Zolang niet aan additionaliteit is voldaan, is vergunningverlening juridisch onmogelijk.
- Er ontbreekt tot op heden een concrete definitie van additionaliteit, waardoor provincies en ondernemers niet weten wanneer hieraan is voldaan.

3. Programmatische vergunningverlening

Het kabinet introduceert een hedendaagse referentie voor PAS-melders en interimmers uit alle economische sectoren. Voor de landbouw geldt het hoogste aantal aanwezige dieren in de periode 2019–2024, mits passend vergund en gehuisvest, als referentie voor het aanvragen van een natuurbeschermingswetvergunning. Hiermee kunnen ook deze bedrijven zich ontwikkelen richting de normen op dierniveau.

- Dankzij de geborgde additionaliteit (stap 2) en de generieke emissiereductie (stap 1 en 2) ontstaat een systeem waarin het legaliseren van PAS-melders en interimmers niet leidt tot een toename van depositie. De werkelijkheid en papieren werkelijkheid wordt gelijkgetrokken.
- Binnen het huidige systeem zou een vergunningaanvraag door PAS-melders en interimmers moeten worden beoordeeld op basis van hun meest recente referentie. Deze datum ligt voor veel bedrijven op de datum van aanwijzing van de Natura 2000-gebieden binnen een straal van 25 km. Dit maakt het verlenen van een vergunning onmogelijk, ongeacht of Nederland voldoende stikstof heeft gereduceerd en er aan additionaliteit is voldaan. Een geactualiseerde referentie lost dit op.
- Deze aanpak lijkt op de PAS. Het verschil is echter dat de reductie van emissies nu is geborgd en de te verlenen vergunning niets bovenop de huidige situatie vergund.

Kortom, wij vragen u om consistent beleid dat wordt gedragen door duidelijke keuzes en stevige ondersteuning. Om deze keuzes om te zetten in resultaat is budget en uitvoeringskracht van groot belang. Budget niet als losse subsidie maar als structurele investering in de toekomst van ons agrofoodcluster. Uitvoeringskracht voor alle lagen van de overheid om vergunningen te verlenen, gebiedsprocessen te begeleiden en maatregelen te implementeren.

Alleen wanneer beleid, budget en uitvoeringskracht elkaar versterken ontstaat samenhang en perspectief. Zonder deze combinatie blijft structuurbeleid een papieren werkelijkheid; met deze combinatie kan de landbouwsector haar rol vervullen in voedselzekerheid, leefbaarheid en verduurzaming, en blijft Nederland een sterke speler in Europa en de wereld.